

alimara

REVISTA DE TREBALL SOCIAL

NÚMERO 42 / SEGONA ÈPOCA / DESEMBRE DE 1998

**Consell Insular
de Mallorca**

alimara

Núm 42

Segona Època, desembre de 1998

Edita: Consell Insular de Mallorca
Redacció: Servei d'Acció Social i Sanitat
General Riera, 67
07010 Palma
Tel.: 971 76 07 62
Fax: 971 76 19 52

Portada: **Antònia Borràs**

Maquetació
i impressió: Gràfiques Son Espanyolet

Dipòsit Legal: PM - 128 - 1987

Els articles d'aquesta revista expressen únicament l'opinió dels seus autors.

REFLEXIONS SOBRE ELS MARGINATS MARGINALS

Jaume Mateu Martí,
secretari de El Refugi

INTRODUCCIÓ

La literatura sobre l'acció social a Mallorca -que comença a ser abundant, afortunadament- gairebé el cent per cent va signada, amb bona lògica, per professionals de l'àmbit. De tota manera i tenint en compte el volum de persones que mouen els programes i projectes d'aquesta acció social, sorprèn una mica el fet que no hi hagi més aportacions provinents, per exemple, de voluntaris, un col·lectiu molt nombrós i sobre el que descansa una bona part de la tasca que porten a terme entitats dedicades a sectors o àmbits d'aquesta "cosa social" tan complexa. Fa l'efecte que la literatura "social" de Mallorca és una qüestió que només atany als professionals que hi treballen i que "els altres" implicats, és a dir els voluntaris i els propis destinataris de les accions, hi tenen poc a dir.

El que pretenc amb aquestes notes no és res més que això: incorporar al debat permanentment obert de l'acció social a Mallorca elements per a la reflexió des de la talaia del mer interès personal per atendre els integrants d'un dels camps d'acció -els marginats- a partir de l'experiència acumulada en una entitat -l'associació El Refugi-.

Aquests elements reflexius s'adrecen tant als professionals com a tots aquells inquietats per "la cosa social", motiu pel qual algunes afirmacions, dades o comentaris poden semblar balders per a uns -els professionals- però necessaris per a la resta i també per a la comprensió final d'aquesta exposició.

PANORAMA

Mai com ara hi havia hagut tantes entitats altruistes, batejades com a ONG,s; mai tant com ara les inquietuds personals havien trobat tants caus, fòrums i organitzacions aglutinadors. Mai com ara s'havia parlat tant sobre la solidaritat, els drets humans. En definitiva, probablement mai com ara l'anomenat "teixit social" havia demostrat abastament el seu pols interior i l'havia expressat amb tanta claredat.

Cert és que el canvi experimentat per la política social ha ajudat força a aquesta eclosió. Passar de la clàssica beneficència al tractament integral i per àmbits emmarcats en polítiques socials més participatives ha permès la incorporació d'aquesta força voluntària en el disseny de les polítiques actives d'acions socials.

D'altra banda, i paral·lelament a aquesta evidència, també es manté ben encès el debat sobre la idoneïtat i, en tot cas, manteniment del que es coneix com a "l'estat del benestar". Un debat, tot s'ha de dir, que sembla més centrat

en el manteniment de certes prestacions econòmiques -pensions i subsidis per diverses circumstàncies- que no en les fonts inspiradores del model i les formes finals d'aplicació.

Per acabar de fer aquesta ullada simple i general, dir que termes com "tercer sector", "treball protegit" o "economia social" també figuren al capdamunt de la llista de termes més usats en la discussió i literatura de l'àmbit de l'acció social. I tot, perquè comencen a ser moltes les empreses muntades sobre mà d'obra "marginal" i sense cap pretensió de lucre. Aquesta singularitat, i també el nombre d'iniciatives, fa que sigui hora d'aplicar-los un tractament fiscal i social d'acord amb la seva naturalesa. És evident que aplicar a aquestes empreses "rars" les lleis del mercat -abans conegut com consumisme- equival a condemnar-les no només al fracàs, sinó a posar en entredit la seva pròpia existència.

Com es veu, el panorama, al meu entendre, és tan engrescador com paradoxal; tan allisonador com comprometedor; tan vast com clar i diàfan.

OBJECTE

Dins aquesta mar social voldria fixar l'atenció en un illot, la marginació, molt concret, a Mallorca, dos paràmetres que a partir d'ara seran indissociables en el discurs.

Continuant amb termes de nou encuny en l'acció social, concretament el món de la marginació també li ha tocat de rebre. A més de "marginats" també parlem d'"exclusos", de "home less" -o "sense sostre"-, d'"inserció" o "reinserció". De tota manera, és en l'argot dels propis ciutadans de la "marginàlia" on les noves incorporacions han pràcticament convulsionat el seu propi vocabulari. Els ja clàssics "carrilanos" o "chupanos", conviuen ara amb els "xaperos" o "ionquis", i només per mostrar-ne un parell. Si retrec l'aparició de nous noms a la terminologia pròpia del món del treball i l'acció socials és per il·lustrar la inquietud en què es mouen, la complexitat amb la que ens acaram quan els tractam.

No crec exagerar si trasllat aquí unes primeres preguntes en principi estúpides, fins i tot ofensives per segons qui, però que més d'una persona es fa o s'ha fet: hi ha marginats, a Mallorca? Quants? On són? No fa gaire, un diari de ciutat i durant unes setmanes feia la mateixa pregunta a tres persones cada dia: Creu que hi ha pobresa a Mallorca? Malauradament no vaig seguir les respostes diàriament -i m'hagués agradat de fer-ho- per saber el resultat final, però sí puc dir que en vaig veure moltes que deien que no creien que a Mallorca hi hagués pobres. En la majoria dels casos, la fonamentació era aclaparadora: si som la comunitat més rica de l'Estat espanyol, com hi pot haver pobresa? Val a dir que moltes matisaven o precisaven el terme "pobresa"; així i tot en negaven l'existència.

Per tant, mantenc les preguntes inicials i intentaré respondre-les.

A Mallorca -suposadament la comunitat més rica de l'Estat com ha quedat dit- hi ha pobresa i marginats. Els estudis més rigorosos així ho indiquen i la constatació personal a través dels centres depenents de El Refugi així m'ho demostren. Fa poc, un informe de FOESA patrocinat per Càritas i que tingué molt de ressò estimava que a Balears hi havia 139.760 persones que sobreviuen en la "pobresa relativa" i 10.100 en la "pobresa absoluta". Percentualment representen el 18,3% i l'1,2%, respectivament, de la població balear. Quant a això, podem discutir un centenars de nombres amunt o avall, el cert és que a Mallorca hi ha pobres (relatius, absoluts i miserables).

D'altra banda, els pressuposts de les administracions públiques dedicats a "acció social" i més concretament les partides que es destinen als centres d'atenció, evidencien que, almenys sobre els papers, a Mallorca hi ha marginats. Demagògicament i cruel es podria dir que són tants els professionals que "viuen" de l'acció social que, per força, qualche "pobre" han de tenir; si no, els sobren recursos per inventar-se'ls.

La qüestió, per tant, rau en precisar aquests marginats pel problema que presenten. No és el mateix un rebotat social per causa d'una toxicomania -alcohol i altres substàncies addictives- o d'una malaltia -mental en la majoria dels casos-. A la vegada, cal precisar, també, el grau de destrucció causat per aquestes circumstàncies. No és la mateixa cosa un toxicòman no criminalitzat, que encara manté els mínims lligams familiars, que aquell que ha romput totalment amb la família, té causes judicials obertes a causa de la seva addicció i està condemnat a viure del i al carrer. De la mateixa manera, un alcohòlic amb recursos (econòmics, familiars i socials) no és comparable amb un altre completament destruït. A la vegada tant dins un grup com dins els altres, encara hauríem de fer més categories fins a arribar a la població sobre la qual m'agradaria referir-me: la dels marginats crònics residuals, els marginats dels marginats, els "ousiders" dels rebotats.

Es tracta d'una població cada cop més gran que no rep cap mena d'atenció de part de les administracions públiques. I, encara pitjor, sembla que aquestes mateixes administracions públiques ignoren. Per què és ignorada la població marginal crònica de Mallorca? Per què no hi ha cap estudi de camp rigorós sobre el que fonamentar qualche mena d'actuació? La resposta és tan cruel com certa: és una població gens amable, tècnicament, perquè qüestiona seriosament la validesa dels centres que en teoria n'haurien de tenir cura i políticament gens ni mica rendible perquè és gent que viu en la més obscura de les abstencions.

Per què no és "amable" tècnicament? Perquè són persones tan destruïdes, tan fetes pols, tal al baix de tot -només els queda saber fer lludrigueres, com els talps, per viure definitivament a l'ombra- que la panacea representada per la reinserció no és al seu abast. És obligat intentar reinserir aquelles persones que, per motius diversos, es troben al marge dels paràmetres oficialment i social "acceptables"; però també ho és atendre la resta, les coes d'aquest col·lectiu, els que plantegen infinitat de problemes per assolir l'anhelada reinserció, el món marginal de la marginació.

Si políticament les persones necessitades "sense res en absolut" no existeixen, a nivell de carrer la percepció és la mateixa, però amb un tret molt concret: converteix un gruix important dels marginats marginals (concretament els toxicòmans crònics) en delinqüents; criminalitza una part de la marginació i no se n'amaga de dir-ho i expressar-ho.

Ja fa molts anys que l'Organització Mundial de la Salut definí clarament la salut com l'equilibri biològic, psicològic i social de la persona. Així, tan malalt és un que passa un grip com aquell altre amb mancances socials. Malauradament, però, com tantes altres qüestions, només acceptam aquesta evidència sobre els papers i no sobre el terreny. I aquesta constatació és nefasta perquè encomana la hipocresia al gruix de la societat. Socialment -entès el terme el més àmpliament possible- hi ha recursos socials dedicats a certes branques de la marginació aplaudits, gairebé reverenciats, i d'altres escopits, foragitats, concretament els que pretenen atansar-se als escolims que creen les

polítiques actives reinsertadores. Fa poc, l'Associació "Zaqueu" pretengué obrir un centre nocturn dedicat als toxicòmans crònics residuals i la pressió dels veïnats aconseguí avortar la iniciativa; fa uns anys, el local de l'Associació El Refugi obert al carrer d'Apuntadors de Ciutat fou víctima de dues bombes incendiàries que, de miracle, només provocaren desperfectes materials. Més cap aquí, tot obrint "Sa Placeta", també se sentiren veus contràries al centre. Ara, a Ca l'Ardiaca, sense veïns, seguim atenent la mateixa quantitat de gent que a "Ca's Carrilano" -una mitjana de vuitanta diàriament- però sembla que no existim perquè no apareixem en els mitjans de comunicació. Contradictòriament, paradoxalment, els que ens proposam ajudar els no-ninguns traient-los primer de tot de l'anonimat més absolut -quants de DNI's no haurem gestionat!- ajudam a "tapar", a "amagar" el problema.

La resposta o el missatge que es dona des de l'administració pública a l'obertura d'aquests centres és que no és possible ni "recomanable" crear recursos sense encomanar-se ni a déu ni al diable, al marge de la xarxa públicament insirmita; que les respostes als problemes que es presenten s'han d'integrar en les línies d'actuació institucionals. Això seria possible, en el cas dels marginats marginals, si el seu perfil tan singular fos assumit per la xarxa pública de centres d'atenció marginal, cosa que no passa. Tendrien raó els tècnics i polítics si acceptassin l'existència de la marginació marginal. Malauradament, però, no és així; oficialment, públicament aquesta realitat amb noms i llinatges no existeix o, en tot cas, es minimitza, s'emfasitza el caràcter "residual", de "pecata minuta" per fonamentar el silenci com a atenció al seu clam. No cal enganyar-nos, però: rera aquest silenci s'hi amaga la intenció clara, molt mal dissimulada de voler fer callar les veus de l'avantguarda inquieta quant a l'acció social, d'esborrar les petjades dels exploradors d'aquestes realitats frontereres i latents. No hi ha més cec que qui s'entesta a no veure-hi. I, a voltes, els polítics s'entesten a no voler veure, a no voler sentir i sembla que ho aconsegueixen. Això quan no intenten encegar les visions o a eixordar les veus d'aquells que tenen la rara virtut de posar els seus dits entremaliats dins llagues purulentes.

A més d'hipòcrita, "la societat" -aquest ens amplíssim que tot ho empara-demonstra una insensibilitat vers les conseqüències de la marginació dels marginats que esfereix. I per il·lustrar-ho, tornem als mitjans de comunicació. En els diaris nostres un mort en un accident de trànsit és motiu suficient per dedicar-li, almenys, mitja pàgina; a una mort per presumpta sobredosi, darrerament, només li dediquen una gasetilla a la secció de "breus" o similar. Sembla que els tenim ben assumides, aquestes morts de veïns nostres, i això pot amagar certs rampells racistes o xenòfobs. Abans, un alcohòlic era una persona a compadir; avui, un "ionqui" residual és un "enemic social", qualcú a abatir. Passa el mateix -salvant totes les distàncies- amb les torbacions que pateixen alguns països del conegut per Tercer Món. El punt de mira i d'informació és Irak, sense anar més lluny; ben poca cosa es diu de les lluites fraticides a Algèria que setmanalment va sumant desenes de morts.

En algunes persones la situació precària i límit que viuen els arraconats més miserables els desperta els instints més sàdics i els fa dir que les persones que habiten els corrals de les mancances són on són i viuen el que viuen perquè volen, perquè s'ho han guanyat a pols. Com si l'accés a la seva "ocupació" només fos possible en cobrir tot un seguit de proves de selecció difícilíssimes.

O com si la misèria fos un àpat suculent, una mena d'addicció colpidora, agradable, si més no reconfortant. Es tracta d'una resposta mioip a una mena d'il·lusió òptica que només es pot corregir amb dosis regulars de contacte sense intermediaris amb els habitants del "res" més absolut; una pràctica recomanable, certament, per als enginyers de recursos públics amb vocació de remei.

Arribats en aquest punt ja es pot fer la primera aportació al debat: les polítiques socials actives se centren exclusivament en aquelles persones que voregen els llindars de l'abisme marginal; als que encara es troben inserits: alcohòlics que encara mantenen el lloc de feina i els vincles familiars; joves toxicòmans no desestructurats, encara, familiarment i amb suport social suficient, "nets" judicialment; aturats a punt d'exhaurir la darrera font d'ingressos. Amb paraules planeres, s'atén -i crec que amb una bona bateria de recursos- aquelles persones que econòmicament -ni que sigui sota mínims- "es defensen" i socialment encara no han perdut el rumb; persones que estant a punt d'abandonar la "normalitat", la "inserció", encara no ho han fet, que els manca una empenyeta. I el que es pretén, molt encertadament, és evitar aquesta empenyeta. Contràriament, però, per a aquelles persones socialment nul·les i econòmicament miserables que pateixen, a sobre, alguna dependència o malaltia greu, només hi ha l'abisme terrible de la solitud, la ignorància i el rebuig, per si fos poc.

La quantitat ingent d'esforços que s'apliquen a la prevenció pretenen evitar el pitjor; evitar fins allà on es pugui la "mort social" de la persona. I és tan necessari com urgent i aplaudible tot aquest esforç preventiu, sempre que també s'accepti que d'aquesta mena de colador s'hi poden escapar persones, les circumstàncies i situacions de les quals no podem ignorar. I no podem oblidar la població marginal de la marginació perquè ens marca, indefectiblement, la idoneïtat, la validesa dels recursos socials que desplegam. Com més àmplia sigui la població marginal residual, més inadequats o insuficients seran els recursos desplegats quant a prevenció o tractament. Parlem clar i català: amb una persona toxicòmana que ha intentat infinitat de vegades "desenganxar-se" tot acudint als diversos programes recuperadors i no ho ha aconseguit; que ha romput definitivament els seus lligams familiars i de relació social a causa de la seva addicció i que, a sobre, s'ha infectat amb el virus d'immunodeficiència humana, i, a més, té causes judicials pendents, com el podem reinserir "de facto", immediatament, per imperatius dogmàtics? La fita immediata, pràcticament d'emergència, ha de tenir res a veure amb una futura i imprevisible reinserció? Més encara, hem de rebutjar i combatre tota aquella intenció que no sigui purament i dura "reinserridora"? És inútil fer-lo passar per un recurs rehabilitador que no s'ha dissenyat per un cas com el que presenta. S'imposa, per tant, la recerca d'una resposta nova.

PROPOSTES

El passat 3 de novembre, al Club del "Diario de Mallorca", Jaume Santandreu parlà d'aquesta marginació marginal però des del punt de vista del propi marginat, una òptica que sembla "de caixó" però que mai no s'ha fet. Comptat i debatut venia a dir que l'únic retret seriós que feien els marginats a la societat que els ha escopit era que no comptaven per res amb ell a l'hora d'engegar recursos o vies de tractament. Que no els permetia d'expressar el seu parer.

I és veritat. Si bé em defugit el model de beneficència, a nivell de tractament encara se'n fa, i molta, de beneficència. Tractar el marginat marginal des

dels paràmetres de la "normalitat" i plantar-li a la cara el "nostre" camí de recuperació és fer beneficència; tractar el marginat marginal simplement com un "usuari" és fer beneficència; criminalitzar una part dels marginats marginals és aplicar la més dura i pura de les beneficències: "no ets problema meu, "ionqui", ets un problema d'ordre públic". Potser que a nivell d'anunciat s'hagi enderrocat el sistema benèfic i s'hagi instaurat el model de política activa, però rant la mentalitat com el "modus operandi" tant de dissenyadors d'aquestes polítiques com de les institucions que les tutel·len són, sens dubte, benèfiques.

Probablement "convertir-se" en marginat marginal tot i seguir mantenint encesa la flama de la "normalitat" no sigui la millor de les solucions; viure eixancarrat d'aquesta manera probablement només ho pugui fer Jaume Santandreu. Implicar-te personalment en els problemes probablement tampoc no sigui la resposta més adequada. El que és indubtable és que no es pot desdenyar, per venir de qui ve, aquesta presa de posició. Que s'hauria d'escoltar "l'usuari" més enllà de l'exposició dels seus problemes és incontestable.

Malgrat tots els malgrats, l'acció social mallorquina per ser la més immediata-patxí d'una manca d'informació de primera mà del món marginat marginal que esborrona. Només és capaç de reaccionar davant de fets consumats i clamorosos que vénen a posar en evidència tant les seves estratègies com els seus programes. No fa massa anys, per exemplificar, dispensar Metadona era poc menys que un pecat o un delicte; avui, la dispensa de Metadona forma part plenament de la política social. Què ha provocat aquest canvi? Sens dubte iniciatives com les de "El Refugi" obrint centres per a toxicòmans actius residuals, demostrant que existien i que el seu nombre no era magre. O iniciatives com "Médicos del Mundo" de repartir xeringues i preservatius en els "punts calents" per al contagi de la Sida.

CA'N GAZÀ COM EXEMPLE

Des del juny de 1986 funciona a Ciutat una Comuna Terapèutica a Ca'n Gazà. No és el moment ni l'espai adequat per parlar-ne amb profunditat, però basti dir que és un intent reeixit de practicar aquest repte: posar en marxa un recurs a partir de l'expressió de qui l'ha de rebre. En certa manera, fer-li un vestit a mida.

Els moradors d'aquest casal esplèndid situat al Secar de la Real són toxicòmans crònics malalts que no tenen suport familiar. La mitjana d'ocupació frega la vintena. Tots ells estan ben "documentats": tots tenen actualitzat el seu DNI, tots tenen la targeta sanitària i un percentatge ben alt disposen d'alguna prestació no contributiva. Cas de no cobrar-ne cap des d'allí mateix es fan les gestions oportunes per aconseguir-ne si és que en tenen dret.

Actuant com una família substituïda s'ha aconseguit una dinàmica força familiar: els qui estan millor de salut cuiden dels que en tenen manco, es reparteixen les tasques domèstiques i cada un, de manera equitativa, aporta a la casa la quantitat econòmica que li pertoqui per al menjar, l'únic que ells mateixos es paguen; de la resta (llum, telèfon, aigua, etc.) se'n fa càrrec la benvolença de la gent i els molts amics que té Ca'n Gazà. A més, tots ells van al PAC de la Real on hi tenen el seu metge de referència. S'ha aconseguit, a través de la mínima regularització de la seva vida, que facin ús de l'entramat social del barri on viuen i que s'inserissin de veritat en la dinàmica social que adoptarien si vivissin veritablement en família.

La particularitat més cridanera, des del punt de vista tècnic, d'aquesta gran família és que funciona a gust dels moradors solament amb una responsable que actua més de punt de referència cara a l'exterior que no exercint el seu rol cara a l'interior. I la veritat és que no es necessiten més figures: quant als metges i especialistes de salut tenen els que els pertoqueu perquè tots -com dèiem- disposen de targeta sanitària; quant als serveis socials, van als municipals com qualsevol altre ciutadà; quant a la resta d'equipament, en fan l'ús que en fa qualsevol altra resident del barri. I en dos anys i escaig que fa que funciona no ha sorgit cap conflicte greu que requerís solucions dràstiques. Més encara, sense fer-ne excessiva propaganda són molts els organismes oficials que es posen en contacte amb Ca'n Gazà per mirar de solucionar algun cas, senyal inequívoc que l'experiència interessa i que obté resultats òptims.

Probablement la Comuna Terapèutica Ca'n Gazà no sigui "la" solució al gravíssim problema social que generen els marginats marginals -per molt que encara no tinguin carta de ciutadania en les polítiques socials engegades fins ara- però sens dubte és un recurs l'experiència del qual ha de poder servir per reflexionar seriosament, sossegadament, imaginativament no només sobre els "sense res", sinó també el quefer "social". Ca'n Gazà, si més no, és una altra resposta a considerar per tècnics i polítics.

No voldria acabar aquestes reflexions sense referir-me a l'alberg nocturn de *Ca l'Ardiaca*, hereu del centre Ca's Carrilano, una altra experiència de El Refugi ben consolidada i que aconsegueix surar sense cap mena d'ajut institucional. Aquest alberg nocturn obre les portes a les vuit del vespre i les tanca a les deu de l'endemà. Acull tothom que s'hi atansa i no té on passar la nit. Les vuitanta persones, de mitjana, que hi van demostren, almenys i d'entrada, dues evidències irrefutables: que el recurs no és balder i que cal fer quelcom més per a aquestes persones.

Sense respostes imaginatives i agosarades -i tant Ca'n Gazà com Ca l'Ardiaca ho són-als reptes que dia a dia i de manera rapidíssima ens acara la realitat social, malauradament no superarem l'esperit benèfic de les nostres accions. Si no param molt esment als vents que empenyen les realitats socials és molt probable que les seves necessitats guanyin el pols als nostres instruments de pal·liació o solució. Sense un treball de camp a fons i tenaç, sense manies, sense el necessari treball de primera línia previ, cap dels recursos que engeguem assolirà l'èxit que li desitjam.